Asmeninės bibliotekos ir knygų rinkiniai

LIETUVIŠKOS KNYGOS KUNIGO JOSIJO LORCKO (1723–1785) KOLEKCIJOJE KOPENHAGOJE

MANFRED KLEIN

Prof. em. Fachhochschule Bielefeld, Vokietija
Plaschischen 53, A-9074 Keutschach, Austrija
El. paštas: man.klein@aon.at

Vieną iš reikšmingiausių XVIII a. Biblijos rinkinių Kopenhagoje buvo sukaupęs evangelikų kunigas Josijas Lorckas (1723–1785). Iš beveik 5000 tomų šios kolekcijos Biblijų yra ir kelios lietuviškos, o didžiulėje asmeninėje J. Lorcko bibliotekoje – ir keletas kitų lituanikos knygų. Straipsnyje apžvelgiamas ilgas šių senųjų spaudinių kelias ir mėginama bent iš dalies ištirti jų įsigijimo aplinkybes. Tuo tikslu aprašoma dabartinė lietuviškų J. Lorcko Biblijų, kurios saugomos Štutgarte, Viurtembergo krašto bibliotekoje, būklė. Iki šiol nepavyko išsiaiškinti, ar lietuviškos gramatikos ir lietuviški žodynai į Karališkąją biblioteką Kopenhagoje pateko iš J. Lorcko bibliotekos.

Reikšminiai žodžiai: Biblija, lituanika, Josias Lorck, Kopenhaga, hercogas Karlas Eugenas, Biblijų rinkinys.

HERCOGAS KARLAS EUGENAS VYKSTA Į KOPENHAGĄ

Įspūdingoje Viurtembergo krašto bibliotekos Štutgarte kolekcijoje iš daugiau negu 19 000 tomų Biblijų [10, VIII, 311–312; 24] šiuo metu maždaug 30 tomų yra lietuvių kalba, iš jų septyni yra XVIII amžiaus spaudiniai, kurių mažiausiai šeši įsigyti Kopenhagoje.

Kaip šios garbingos knygos pateko į Štutgartą, kokie tai leidiniai? Kad atsakytume į šiuos klausimus, turėtume persikelti į XVIII amžių ir atidžiau pažvelgti į du Apšvietos epochos atstovus: vienas jų – absolučiai ir kartais (ypač jaunystės metais) despotiškai valdęs imperijos kunigaikštis, kitas – Danijos sostinės Kopenhagos vokiečių liuteronų kunigas.

1784-ųjų sausio 9-ąją, pačiame viduržiemyje, hercogas Karlas Eugenas von Württembergas (1728–1793)[1], lydimas ilgametės meilužės, vėliau tapusios jo žmona, imperijos grafienės Franziskos von Hohenheim (1748–1811) ir negausios palydos, leidosi į kelionę iš Štutgarto į Žemutinę Saksoniją

[1] Apie Karlą Eugeną ir jo gyvenimą žr. išsamų įvadą [12, 14–48], taip pat [7, II, 302–303].

ir Daniją. Tos varginančios kelionės, kuri baigėsi tik tų pačių metų kovo 15-ąją grįžus į Štutgartą, rezultatas: Kopenhagoje buvo nupirktas vienas iš reikšmingiausių to meto Biblijų rinkinių. Iš šiuolaikinės perspektyvos sunku tiksliai pasakyti, koks apskritai buvo tos kelionės tikslas. Aišku tik tiek, kad nepaprastai smalsus, turintis įvairiopų interesų hercogas be galo mėgo keliauti. Tai liudija jo paties ranka rašyti kelionių dienoraščiai.

Savo „audros ir veržimosi" jaunystės metais buvęs gerokai ištvirkęs ir, be to, išlaidus – kalbama apie jo bene 250 nesantuokinių vaikų [25, 10] – hercogas, sulaukęs keturiasdešimties, susiprotėjo, kad jo, kaip valdovo, vaidmuo yra atsakingesnis ir rimtesnis. Atliepdamas apšvietos laikotarpio merkantilinį mąstymą, jis kiek įstengdamas rūpinosi savo šalies ir pavaldinių švietimu ir gerove. Vedamas tokių ketinimų dar 1765 m. įkūrė pirmąją viešą biblioteką Vokietijos teritorinėje valstybėje, kuri turėjo būti prieinama *kiekvienam, nepaisant jo rango ar luomo* [cit. pagal 12, 24]. Ji padėjo pagrindus nūdienei Viurtembergo krašto bibliotekai Štutgarte, juolab kad hercogas galiausiai perkėlė į ją visų šalies įstaigų bibliotekų rinkinius, tarp jų ir Evangelikų konsistorijos su jos Biblijų kolekcija [19, 391–392]. Retų knygų kolekcionavimas tapo valdovo pomėgiu, ir jis pats atsidėjo fondų gausinimui:

> Jo kabinetas, pasak sekretoriaus, dažnai priminė didžiulį knygyną; jis asmeniškai peržiūrėdavo pasiūlymus ir vartydavo knygas, o turėdamas gerą atmintį ėmė gerai išmanyti net ir apie retus leidinius. [12, 24–25]

Hercogas lankydavosi knygų aukcionuose iki senatvės, taip pat ir Londone bei Paryžiuje. Panašių ketinimų, siekiant naudos, dėka buvo įkurta Aukštoji Karlo mokykla, iš kurios, kaip žinoma, gavęs pulko gydytojo išsilavinimą, 1782 metais į Manheimą pabėgo Friedrichas Schilleris (1759–1809). Sumanyta kaip karo akademija, bet netrukus išplėsta, įkūrus kitus fakultetus, ši mokykla 1781 m. imperatoriaus įsakymu buvo pakelta į universitetą. Jo studijų sistema buvo pagrįsta Apšvietos filosofija – dėl tos aplinkybės ši aukštoji mokykla tapo kultūriniu šalies centru, kuriuo hercogas nepaprastai rūpinosi.

Hercogas vyko į keliones, mat siekė lavintis apžiūrėdamas tai, kas kitose šalyse nauja. Ilgos išvykos į kaimynines vokiečiakalbes šalis ir tolimąjį užsienį neabejotinai turėjo ir politinių tikslų. Tačiau dienoraščiai apie tai visiškai nieko nesako; jie skirti jo gyvenimo draugei ir nuolatinei kelionių palydovei, todėl buvo privataus pobūdžio. Žiemos kelionė į Šiaurės Vokietiją ir Kopenhagą, prasidėjusi sausio 9-ąją, tikriausiai turėjo dar ir visiškai banalią priežastį: nei hercogas, nei jo mylimoji Franziska nevertino viešų gimtadienio švenčių, o jos būtų vykusios vasario 10 ir 11 dienomis. Kelionės data, regis, atitinka šį „pabėgimą" [12, 40]. Savo „Kelionės į Viurcburgą, Hanoverį, Hamburgą, Kopenhagą ir kitur žurnale" Karlas Eugenas tik bendrais bruožais kalba apie *galutinį valdovo kelionės tikslą, troškimą surinkti ir savo šaliai naudingų žinių,* bet nesileidžia aiškinti apie kokį nors kitą konkretų tikslą [12, 124].

Tačiau jau kitą dieną, kai vasario 10 d. atvyko į Kopenhagą, taigi vasario 11-ąją,

per savo gimtadienį, apsilankęs šv. Mišiose, hercogas padarė vizitą, kurį nesunkiai galima numanyti buvus svarbiausiu visos tos nelengvos kelionės tikslu. Juk jis įvyko dar nė asmeniškai su niekuo iš karaliaus dvaro nesusitikus. Dienoraštyje Karlas Eugenas apie tai rašė:

> Pasibaigus Mišioms Aš nuvažiavau pas kunigą Lorcką, kuris turi tą garsųjį 5000 Biblijų rinkinį; praleidau ten apie dvi valandas, apžiūrėjau jo turimas knygas ir išklausiau reikalingą informaciją. [12, 151]

Viešnagė iki vasario 23 d. rodo, kad Danijos sostinė, kur, beje, tarnavo vienas iš hercogo sūnėnų, buvo reikšmingiausias šios žiemos kelionės punktas ir diplomatiniu bei turistiniu požiūriu.

BIBLIJŲ KOLEKCININKAS JOSIJAS LORCKAS

Prieš kalbant apie lietuviškas Biblijas, susipažinkime su tuo žmogumi, kurį vos atvykęs į Kopenhagą aplankė Karlas Eugenas, – tai kunigas Josijas Lorckas (1723–1785). Jis kilęs iš pirklių ir laivų savininkų šeimos, gyvenusios Flensburge nuo XVI a., o jų pirmtakai tikriausiai buvo atkeliavę iš Reinlando. Iš Flensburgo ši giminė – taip pat ir „Lorich“ pavarde – išplito į Norvegiją ir Švediją, vėliau – į Klaipėdą ir Karaliaučių[2]. J. Lorcko sūnėnas buvo poetas ir dienraščio „Wandsbecker Bote“ leidėjas Matthias Claudius (Matijas Klaudijus; 1740–1815) [18, 8–9 ir 18–20]. 1742–1743 metais Josijas Lorckas studijavo teologiją Halėje, o iki 1744 m. – Kopenhagoje. Ten jau 1745 m. jis buvo pakviestas vokiečių „kapelionu“ į Vor Frelsers (t. y. Išganytojo) bažnyčią, kuria tarpusavyje dalijosi danų ir vokiečių bendruomenės. Šitokią nepatenkinamą padėtį gana didelė sostinės vokiečių gyventojų grupė[3] stengėsi išspręsti, pastatydama savo bažnyčią. Vienu uoliausių šio projekto vykdytojų tapo J. Lorckas, 1759 m. po pašventinimo tapęs pirmuoju Frederiko bažnyčios, pastatytos miesto dalyje Christianshavne su karaliaus rūmų parama, bendruomenės kunigu. (Vėliau ta bažnyčia pervadinta Christiano bažnyčia, tačiau gyventojai dar ilgai ją vadino Vokiečių bažnyčia [20, 10].) J. Lorckas dirbo šioje vietoje iki mirties. Be kunigo priedermių, daug dėmesio skyrė auklėjimo klausimams, įkūrė mergaičių mokymo ir auklėjimo įstaigą, kuri pradėjo darbą nuomojamose patalpose 1755 m., turėdama 25 mokines, o 1760 m. su 120 auklėtinių persikėlė į nuosavą pastatą taip pat Christianshavne, netoli nuo bažnyčios ir kunigo namų. Šis įvairiapusis žmogus aktyviai bendradarbiavo

[2] Nuo XVIII a. pabaigos tolimi kunigo J. Lorcko giminaičiai aptinkami kaip pirkliai ir Danijos konsulai Klaipėdoje ir Karaliaučiuje [18, 30–34].

[3] Iki antrosios XIX a. pusės Šlėzvigo ir Holšteino hercogystės iki pat Hamburgo vartų priklausė Danijos karalystei. Tad maždaug ketvirtis Danijos siaurąja prasme – be Islandijos ir Norvegijos – gyventojų XVIII a. buvo vokiečiakalbiai. Atitinkama buvo ir etninė kariuomenės bei valstybės aparato sudėtis. Pavyzdžiui, XVIII a. iš septynių Karališkosios bibliotekos Kopenhagoje vadovų keturi buvo vokiečių kilmės [8, 57]. Šnekamoji tų hercogysčių pavaldinių, taip pat aristokratų ir paties karaliaus dvaro kalba buvo vokiečių žemaičių dialektas [2, 51–56].

rašydamas straipsnius žurnalui (vėliau tapo jo redaktoriumi) „Nachrichten von dem Zustande der Wissenschaften u. Künste in den dänischen Reichen u. Ländern“ (Žinios apie mokslo ir meno padėtį Danijos karalystėje ir žemėse), kuris įvairiais pavadinimais buvo leidžiamas nuo 1754 iki 1770 metų. Reikšmingas svarbiausias jo dvitomis veikalas apie Danijos Bažnyčios istoriją *Beyträge zu der neuesten Kirchengeschichte in den Königl. Dänischen Reichen u. Ländern* (Straipsniai apie naujausią Bažnyčios istoriją Danijos karalystėje ir žemėse), Kopenhagen und Leipzig, 1756–1762 [6, X, 370, 372].

1753 m. J. Lorckas, jo paties pateiktomis žiniomis, pradėjo rinkti Biblijas. Mokydamas konfirmantus jis kalbėdavo apie Šventojo Rašto plitimą daugelio tautų kalbomis ir apgailestavo, kad turi per mažai parodomosios medžiagos. Tad nutarė sukaupti nedidelę kolekciją: <...> *pirmiausia norėjau ir sumaniau įsigyti po vieną Bibliją tomis kalbomis, į kurias ji išversta* [17, I, 18]. Tačiau šį kuklų norą, kuris turėjo reikšmingų pasekmių, pareiškė žmogus, kuris buvo knygų mėgėjas ir, neskaitant Biblijų, jau 1779 m. *turėjo surinkęs beveik dvidešimt tūkstančių tomų ir tomelių* [17, I, 17]. Nesigilinsime į tai, ar iš tikrųjų pamokos konfirmantams buvo toji lemiama paskata J. Lorckui imtis kolekcionavimo. Be abejo, tokių paskatų ir pavyzdžių būta artimesnėje ir tolimesnėje šio kunigo aplinkoje. XVIII amžių galima vadinti Biblijos ir Biblijų rinkimo šimtmečiu, regis, buvo tiesiog madinga jas kolekcionuoti [19, 384]. J. Lorckas ir pats savo gyvenamąjį metą vadino *Biblijos amžiumi* [17, I, 5]. Didelių privačių kolekcijų būta ne tik Vokietijoje – paminėtinos hercogienės Marijos Elizabetės fon Braunšveig (Marie Elisabeth von Braunschweig), vyriausiojo Hamburgo kunigo Johanno Melchioro Goeze's (1717–1786) ir vyriausiojo Niurnbergo Šv. Zėbaldo bažnyčios kunigo Georgo Wolfgango F. Panzerio (1729–1805) kolekcijos, – bet ir Danijoje. Čia paminėtina Huzumo kunigo Johanno Melchioro Kraffto (1673–1751) kolekcija, kurią 1752 m. įsigijo valstybės tarėjas Johannas Ludwigas Holsteinas (1694–1763), taip pat ir Kopenhagos Šv. Petro bažnyčios kunigo, gero J. Lorcko draugo, Eberhardo Davido Hauberio (1695–1765) rinkinys [8, 35–36].

LIETUVIŠKOS J. LORCKO KOLEKCIJOS BIBLIJOS

Dauguma šių, taip pat ir čia nepaminėtų, kolekcininkų buvo teologai, kurie laikė save mokslininkais ir skelbė bibliografinio bei istorinio pobūdžio straipsnius apie Biblijos spaudinius, naudodamiesi turimomis kolekcijomis. J. Lorckas pabrėžė, kad Biblija jį, kaip kolekcininką, domina *tik kaip knyga* [17, I, 3]. Tad ir jo dvitomė *Biblijos istorija* iš esmės yra jam žinomų Biblijos rinkinių aprašymas, taip pat ir jo kolekcijos, iš kurios nemaža reikšmingų spaudinių jis išsamiai aprašė [17]. Pirmame šio leidinio tome neįmanoma nepastebėti, kaip jis didžiuojasi, kad jo uolumas atnešė sėkmę:

> Per 24 metus jų surinkau daugiau, negu, kiek man žinoma, iš tos srities kur nors būtų ga-

lima rasti. Šiai mano kolekcijai netrūksta taip pat ir svarbių, retų ir brangių leidimų. [17, I, 16]

Paskui eina jo iki 1779 m. surinktų Biblijų sistematika, kuri atitinka rinkinio tvarką J. Lorcko *Biblijų kambaryje*[4], po penkerių metų nuodugniai apžiūrėtame hercogo Karlo Eugeno. Apie savo kolekcijos išdėstymą jis rašo:

> Ji išdėliota natūralia seka ne vien pagal kalbas ir formatą; kiekviena kalba Biblijos tiksliai sustatytos chronologine tvarka iš eilės, tad bet kurį tomą lengvai ir greitai randu net ir be katalogo. [17, I, 27]

Statistinė suvestinė pagal tą 60 rubrikų sistematiką jau 1779 m. rodo buvus 4182 Biblijos leidinius, kurie sudarė 4670 tomus. Juos papildo 316 biblinių raštų (tikriausiai, tai antrinė literatūra) 325 tomuose, taip pat saugotų tame *Biblijų kambaryje*. Neskaitant dubletų, iš viso kolekciją, sukauptą tame kambaryje, sudarė beveik 5000 tomai 49 kalbomis [17, I, 58–62]. Pagal kalbas suskirstytoje sistematikoje J. Lorckas išvardijo savo lietuviškas Biblijas:

LI. Lietuviškas vertimas

in quarto	*1 leidinys*
in octavo	*5 leidiniai*
Iš viso	*6 leidiniai*

Po šiuo įrašu – kitaip negu daugelyje kitų rubrikų, kurios plačiau pakomentuotos, – tik trumpa pastaba: *Čia man nedaug betrūksta* [17, I, 53].

Išsamiau apie tai, ko, kolekcininko manymu, čia dar trūko, galima rasti kitame šaltinyje apie J. Lorcko Biblijų kolekciją ir jos kaupimą. Turint galvoje sunkiai aprėpiamą Biblijos spaudinių sankaupą ir vis dėlto nepilną kolekciją, 1773 m. J. Lorckas pamėgino sukataloguoti jam žinomus dezideratus ir platinti tą katalogą, tikėdamasis atkreipti potencialių informantų, aukotojų ar tiekėjų dėmesį. Jis užsakė privačiai atspausdinti 300 šio savotiško pageidavimų sąrašo egzempliorių [16] su dar trūkstamų 2081 Biblijų leidimų – nepretenduodamas į visišką baigtinumą, – ir išsiuntinėjo jį pažįstamiems, draugams ir rėmėjams. Apie šios akcijos rezultatus J. Lorckas vėliau rašė *Biblijos istorijoje* 1779 m.:

> Tačiau negalėčiau pasakyti, kad mano lūkesčiai visiškai pasiteisino. Per penkerius metus gavau 50 tomų, už kuriuos esu dėkingas šiam sąrašui arba veikiau savo brangiems remėjams ir draugams, kurie gavo tą sąrašą iš manęs ir mano labui juo pasinaudojo. [17, I, 470]

Šiuos lengvą nusivylimą išduodančius žodžius lydi sąrašas Biblijų, kurias jis įsigijo per pastaruosius penkerius metus, tai yra jau išleidus dezideratų katalogą ir daugiausia nuo jo nepriklausomai. Lietuviškų Biblijų tame sąraše nėra [17, I, 479]. Tad darytina prielaida, kad 1779 m. sistematikoje surašyti šeši leidimai lietuvių kalba į kolekciją pateko dar iki 1773 metų. Dezideratų sąraše J. Lorckas, kaip jau sakyta, surašė trūkstamus jam žinomus spaudinius lietuvių kalba. Jis nurodė šiuos leidinius [16, 84, Specimen XX.]:

[4] Tas Biblijų kambarys su J. Lorcko tarnybiniu butu Kopenhagos rajone Christianshavne išliko iki 1944 m., bet namas buvo sugriautas bombarduojant greta esančią laivų statyklą [22, 97].

Biblia Lithuanica e versione Bogislai Chylinski, Londoni 1660.

Der Psalter von Joh. Bretken und Joh. Rhesa, Litthauisch mit der deutschen Uebersezung Lutheri und Joh. Behmii Vorrede 1625.

Abu spaudiniai tikriausiai niekada taip ir nepateko į J. Lorcko kolekciją. Chylinskio Biblija buvo išspausdinta dalimis[5]. „Psalter" – turimas galvoje „Der Psalter Davids. Deutsch und Littawisch. / Psalteras Dowido. Wokischkai bei Lietuwischkai. Karaliaučius 1625". Šis leidimas išspausdintas su dviem vokiškomis pratarmėmis: vieną parašė Jonas Rėza (1576–1629) – šiuomi jis išspausdino perdarytą pirmojo Jono Bretkūno Biblijos vertimo dalį, kitą – Johannas Behmas (1578–1648), tuometinis Karaliaučiaus universiteto rektorius [15, 148–149; 21, 91].

BIBLIJOS PAKELIUI Į ŠTUTGARTĄ

Kadangi tos šešios lietuviškos J. Lorcko 1779 m. turėtos Biblijos iki šiol išsamiau nebuvo aptartos, reikėtų grįžti prie hercogo apsilankymo pas kunigą 1784 m. vasarį. Mat dvi valandas apžiūrinėjęs Biblijos kambarį, Karlas Eugenas nusprendė įsigyti visą kolekciją: *Jo rinkinys man pasirodė toks geras ir retas, kad aš nepasidrovėjau per savo asmeninį chirurgą prof. Kleiną pasisiūlyti ją nupirkti* [12, 151], – rašoma dienoraštyje. Tik tos dienos popietę hercogas išsirengė į pirmąjį vizitą Karališkuose rūmuose.

Neįtikėtina, kad Karlas Eugenas išvyko į varginančią kelionę Kopenhagon neturėdamas tikslios informacijos apie J. Lorcko Biblijų rinkinį. Jau anuomet ji buvo laikoma viena iš sostinės įžymybių [6, IX, 112], populiariame žurnale vadinama *mūsų šalies puošmena* [9, 7]. Net ir atmetus galimybę gauti žinių per šeimos narius, – hercogo sūnėnas princas Vilhelmas gyveno Kopenhagoje, mat buvo danų armijos generolas [12, 140], – J. Lorcko *Biblijos istorija* buvo nušviesta vokiškuose žurnaluose ir mokslinėse apžvalgose. Vienas išsamiausių to meto pranešimų apie pirmąjį tomą su gausiomis originalo citatomis jau iš pat pradžių nurodo, kokia garsi toji Kopenhagos kolekcija:

> Jau kurį laiką mokslininkams žinoma, kad p. Lorckas turi gausiausią Biblijų kolekciją iš visų, esančių privačiose bibliotekose, tad jau buvo išsakytas pageidavimas, kad įdomiausiais jos egzemplioriais leistų naudotis visuomenei. Šį įvairių draugų ir Biblijos istorijos mėgėjų norą jis dabar išpildo. [1, 558]

Beje, šioje informacijoje trumpai aptarta J. Lorcko rinkinio sistematika ir pateiktas jame esančių lietuviškų Biblijų skaičius [1, 561]. Tad hercogo bibliotekininkai Štutgarte tikrai jau seniai žinojo apie J. Lorcko kolekcijos dydį ir vertę ir buvo informavę apie tai savo valdovą[6]. Lygiai taip pat tikėtina, kad

[5] Apie lietuvišką Samuelio Boguslavo Chylinskio (apie 1634–1668) vertimą, sekusį, kaip manoma, lenkiška Dancigo ir nyderlandų Biblija, žr. [11, Nr. 6367], kur trumpai aptariama nesėkminga to sumanymo istorija ir nurodomi keturi išlikę spausdinti fragmentai, ir [21, 91].

[6] Tai patvirtina ir 1787 m. katalogo rengėjas lotyniškoje pratarmėje, paminėdamas hercogo vizitą pas J. Lorcką: <…> *et in primis selectum hunc apparatum biblicum inspiceret, cuius fama*

prieš vykdamas į kelionę hercogas galėjo turėti žinių apie tai, kad J. Lorckas ketina parduoti kolekciją. Tiesa, iki šiol stinga tiesioginės informacijos apie jo turėtas žinias ir ketinimus. Kita vertus, nėra tikslių žinių apie priežastis, kurios galėjo paskatinti J. Lorcką parduoti savo kolekciją, kurią – nors ir šiek tiek nedrąsiai – vadino savo mylimu *Biblijų lobiu* [17, I, 21]. Vis dėlto nesunku numanyti, kad jam rūpėjo visos kolekcijos likimas. 1779 m. apie tai jis rašė:

> Nors pripažįstu, kad būtų tikrai gaila, jeigu toji kolekcija, kuri ne be vargo ir pastangų buvo kaupta ilgiau nei pusę amžiaus, per trumpą laiką ir vėl būtų išbarstyta. [17, I, 23]

1784 m. J. Lorckas – pagal savo laikus – jau buvo senyvo amžiaus. Veikiausiai iš anksto išdėstytas hercogo ketinimas atvėrė jam perspektyvą, kad ypatinga jo kolekcija bus perduota ateities kartoms kaip visuma ir bus galima išvengti to, kuo jis pats naudojosi įsigydamas Biblijas: sukaupta kolekcija nebus išblaškyta viešuose aukcionuose. Jo mirtis jau kitais metais po pardavimo parodė, kad šis planas buvo laiku įgyvendintas.

Žinoma, dėl finansinių detalių hercogas pats nesiderėjo; šį keblų reikalą perėmė jo asmeninis gydytojas. Derybų rezultatus hercogas pedantiškai aprašė savo dienoraštyje vasario 20-osios vakare, tai yra praėjus devynioms dienoms po apsilankymo bibliotekoje:

> Šiandien nupirkau ir įžymiąją penkių tūkstančių Biblijų ir daugiau kaip 6000 tomų kunigo Lorcko kolekciją už 4000 daniškų dukatų ir šimtą Olandijos dukatų jo žmonai. [12, 166]

Toliau hercogas dėsto sutarties detales, iš kurių sutartoji bibliotekos perdavimo diena, tų pačių metų birželio 1-oji, atrodo esanti svarbi: *Perdavimas įvyks birželio 1-ąją todėl, kad pardavėjas pasišovė iki tol parengti pilną katalogą.* [12, 167][7]

Vasario 22-ąją, dieną prieš grįžtant iš Kopenhagos, hercogas dar kartą visą valandą viešėjo pas kunigą ir apžiūrėjo Biblijų rinkinį, šįsyk lydimas savo širdies draugės ir dalyvaujant kunigo šeimai.

J. Lorckas pradėjo sudarinėti žadėtąjį katalogą, bet, matyt, neįvertino, koks sudėtingas šis darbas, ir neįstengė jo baigti iki mirties, dėl to ir buvo uždelsta perduoti Biblijas[8]. Kad įvykdytų sutartį, J. Lorcko žentas, orientalistas ir pirmasis Frederiko bažnyčios kunigo pareigų perėmėjas Jacobas Georgas Christianas Adleris (1756–1834)[9] darbą užbaigė. Jau 1787 m. jis išspausdino visos kolekcijos katalogą [3]. Jo apimtis –

iam antea ad eum pervenerat. [3, pars 1, Praefatio, s. p.]

[7] Be pačios pirkimo kainos, hercogas skyrė kunigui dar ir metinę 100 talerių pensiją, kuri jo mirties atveju turėjo pereiti našlei. Didelių išlaidų tai neatsiėjo, nes ponia Lorck mirė praėjus dvejiems metams po vyro mirties [12, 167].

[8] Neįmanoma tiksliai nustatyti, kada visa kolekcija iš tikrųjų buvo pergabenta į Štutgartą [8, 52]. Šiaip ar taip, ji buvo būtina Kopenhagoje katalogavimui, tad anksčiausiai galėjo būti išsiųsta 1784 m. pabaigoje arba po Lorcko mirties, 1785 m. vasario 8 d., tikriausiai daliniais transportais.

[9] Adleris, nuo 1783 m. sirų kalbos profesorius Kopenhagoje, 1787 m. vedė jauniausią J. Lorcko dukterį Dorotėją Mariją (1772–1804), vėliau tapo Šlėzvigo-Holšteino generaliniu superintendentu [5, I, 13; 18, 19].

900 puslapių su 5156 Biblijų leidimais, kuriuos hercogas pirko iš J. Lorcko, ir jis iki šiol naudojamas kaip Viurtembergo krašto bibliotekos (WLB) Štutgarte *ankstyvasis dalinis katalogas* [23, XXXVII].

LIETUVIŠKŲ BIBLIJŲ APRAŠYMAS

Šiame J. Lorcko daugiausia paties sudarytame kataloge pirmą kartą bibliografiškai tiksliai surašyti šeši lietuviškų Biblijų tomai, kurie su visa kolekcija buvo perduoti hercogui. Chronologiškai pagal leidimo metus jos surašytos skyriuje *Plvtevs XLIX. Biblia Lithvanica* ir sunumeruotos nuo 4056 iki 4061 [3, pars 4, 143–145]. Šias Biblijas, pateikdami WLB signatūras ir eilės numerius pagal Darlow-Moule [11], *de visu* bibliotekoje trumpai aprašome:

Ba lit. 1701 01 (Darlow-Moule 6368)

Formatas *in quarto*. Spaudinys dviejų skilčių, 38 eilučių, lapų blokas išmargintas marmuriniu piešiniu. 445 p. + 3 s. p. Trūksta antraštinio lapo, lotyniškos dedikacijos Prūsijos karaliui Frydrichui I ir lotyniškos pratarmės. Tekstas prasideda nuo lanko A[1], nuo *Ewangelia Szwento Mattheußo.*

Šiame egzemplioriuje įklijuotas rankraštinis antraštinis lapas lotynų ir lietuvių kalbomis, parašytas nežinomo raštininko: „Novum / Testamentum / Lithuanicum“ etc. Po lotyniškuoju surašytas lietuviškas pavadinimas, kurį čia pateikiame visą[10]:

> „Naujas Testamentas / Lietuwißkas. / Su didziu dabojimu perguldytas in Lietuwnikams ßiek Karalystéje Prusßōs ßiek in didźioje Lietuwoje ant isßmanimo sadawaditas / nůg / Cziirů Lietuwniků / Su Präkalba ape perguldimus Sz. Raßto ing / kalbas Kiekwienai giminei prigimtas / Bernhardaus von Zanden, D. Sen. / Karalauczuje / Išspaustas nůg Potamků Reuznéraus, Metu 1701.“

Antraštinio lapo pakaito dešiniame apatiniame kampe tikriausiai paties savininko ranka įrašyta: *J. Lorck, Pastor Hafniensis.*

Šio Naujojo Testamento turinys pagal liuteroniškąją tradiciją yra keturios Evangelijos, Apaštalų darbai, Apaštalo Pauliaus laiškai, Apaštalo Jono laiškai, Apaštalo Petro laiškai, Laiškas žydams, Apaštalo Jokūbo laiškas, Judo laiškas ir Apreiškimas Jonui. Be to, 444–445 puslapiuose išspausdintos „Gromatos iß seno Testamento krikßćionißkoje baźnisćioje paskaitomos.“ Priede, trijuose nenumeruotuose lapuose, pateikta Apaštalų laiškų ir Evangelijų skaitymų schema per visus Bažnyčios metų sekmadienius ir šventes. Tame „kalendoriuje“ nežinoma ranka raudonu rašalu įrašyti korektūriniai taisymai ir braukymai – tikriausiai buvusio savininko liturginėms reikmėms. Ši išlikusi ne visa Biblija, sprendžiant iš papildyto antraštinio lapo ir formalių detalių, yra vienas egzempliorius iš pirmojo pilno lietuviško Naujojo Testamento leidimo pagal Didžiojoje Lietuvoje dirbusio evangelikų reformatų kunigo Samuelio Bitnerio (Bythner; 1632–1710) vertimą. Kadangi šiuo leidimu buvo numatyta naudotis ir protestantiškoje Prūsų Lietuvos dalyje, tekste skliaustuose pateikti paaiškinimai, „vertimai“, skirti padėti skaitytojams suprasti tarmybes. Sprendžiant

[10] Toliau irgi pateikiami tik lietuviški pavadinimai.

iš dvikalbio antraštinio lapo, nurašyto nuo neišlikusio originalo, šis egzempliorius yra Prūsų Lietuvai skirtas spaudinio variantas su Karaliaučiaus teologo ir vyskupo Bernhardo von Sandeno (1636–1703, šio projekto inicijuotojo) pratarme [plg. 15, 149].

B lit. 1727 01 (Darlow-Moule 6369)

Formatas *in octavo*, spaudinys dviejų skilčių (40 eilučių): kairėje vokiškas tekstas, dešinėje lietuviškas. Lapų blokas išmargintas marmuriniu piešiniu. 1046 p. + 9 s. p. Dvigubas antraštinis lapas: puslapis kairėje lietuviškas, dešinėje – vokiškas pavadinimas, atspaustas dviem spalvom – juoda ir raudona:

> „Naujas / Testamentas / Musû Pono / Jezaus Kristaus / ir / Psalteras Dowido / Lietuwißkay ir Wokißkay / ant / Maloningiauso Prusû Karalaus / Isakimo / Iß naujo suraßitas, / su / kiekwieno Perskirimo trumpu / Praneßimmu, / ir / reikalingu Paźenklinimu tû paćiû / źodźiû / kittosa Perskirimmosa / randamû. / Karalauczuje, Mete 1727.“ Dešinėje po vokišku pavadinimu: „Königsberg / Verlegts Christoph Gottfr. Eckart, 1727.“

Šalia esančiame įraše nurodytas savininkas: *J. Lorck. Past. Hafn.*

Nors antraštiniame lape teigiama, kad kartu įrištas ir „Dovydo psalmes“, bet šiame egzemplioriuje jo nėra. Nenumeruotame priede – keletas Senojo Testamento tekstų ir epistolų bei Evangelijų skaitymo tvarka. Teksto pradžioje – dedikacija ir vokiška prakalba karaliui Frydrichui Vilhelmui I, vertimo užsakovui, „Mano maloningiausiajam karaliui ir valdovui.“ Prakalbos pabaigoje įrašas: „Königsberg, den 1. Octobr 1727. – Allerunterthänigst-treugehorsamster Johann Jacob Quandt, D. / Ober-Hoff-Prediger.“[11]

B lit. 1728 01 (Darlow-Moule 6369)

Formatas *in octavo*, spaudinys dviejų skilčių (40 eilučių): kairėje vokiškas tekstas, dešinėje lietuviškas. Lapų blokas išmargintas mėlynais taškeliais. 260 p. Antraštinis lapas vienspalvis, juodas, po vokišku pavadinimu pateikiamas lietuviškas:

> „Der Psalter / Davids / Deutsch und Litthauisch / mit jeden Psalms / kurzen / Summarien. / Psalteras / Dowido / Lietuwißkay ir Wokischkay / su / Kiekwieno Psalmo trumpu / Praneßimmu. Karalauczuje, Mete 1728.“

Leidinys be pratarmės, be nuorodos apie vertėją, leidėją ar spaustuvininką. Apačioje per vidurį – įrašas savininko ranka: *J. Lorck / Pastor Hafniensis.* Tai atskiras naujas Jono Rėzos 1625 m. išverstų psalmių (žr. pirmiau) leidimas, kuris tikriausiai turėjo būti įrištas prie 1727 m. Naujojo Testamento, bet dėl didelės apimties tai ne visada buvo daroma [15, 150].

B lit. 1735 01 (Darlow-Moule 6369)

Formatas *in octavo*, spaudinys dviejų skilčių (48 eilučių), lapų blokas išmargintas raudonais taškeliais. 1420 p. + 363 p. + 23 s. p. Antraštinis lapas dvispalvis, juodas ir raudonas:

---

[11] Jonas Jokūbas Kvantas (Johann Jacob Quandt; 1686–1772) gimė Karaliaučiuje, hebraistas ir teologas, nuo 1714 m. Karaliaučiaus universiteto teologijos profesorius, vėliau kunigas ir Pilies bažnyčios dvaro pamokslininkas, nuo 1732 m. generalinis superintendentas. Organizavo ne tik lietuviškų Biblijų, bet ir lietuviško giesmyno, skirto Prūsų Lietuvai, leidimą [plg. 15, 150].

„Biblia, / Tai esti: / Wissas / Szwentas / Raßtas, / Seno ir Naujo / Testamento, / Pagal Wokißką Perguldimą / D. Mertino Luteraus, / Su / kiekwieno Perskyrimo / trumpu Praneßimmu, / ir / reikalingu Paźenklinnimu tû paczû Zodzû / kurrie kittose Perskyrimose randomi, / Nů kellû / Mokytojû Lietuwoj' / Lietuwißkay perguldytas. / Karalauczuje, 1735. / Raßtais isspaustas pas Joną Endriki Artungą, o pardůdamas pas Pilippą Kristupą Kanteri."

Apačioje, kairėje ir dešinėje nuo leidimo vietos, įrašas, nurodantis savininką: *J. Lorck / Past. Hafniensis.*

Naujasis Testamentas numeruotas atskirai, atskiras ir jo antraštinis lapas: „Naujas / Testamentas, / musû / Pono bey Ißgannytojo / Jezaus Kristaus, / Lietuwißkay, / su / kiekwieno Perskyrimo trumpu / praneßimmu, / ir / reikalingu pazenklinnimu tû paczû źodzû, kittose / perskyrimose randamujû. / Karalauczuje, mette 1735." Tai beveik neredaguotas 1727 m. vertimo leidimas.

Pirmuose 21 nenumeruotuose lapuose įdėti tokie tekstai: šešių puslapių dedikacija karaliui Frydrichui Vilhelmui I, pasirašyta J. J. Kvanto „Königsberg, 1735. d. 18. Octobr.", išsami to paties autoriaus pratarmė su trumpa lietuviškos Biblijos vertimo istorija [plg. 15, 151–153] ir trumpesnė lietuviška Jono Bėrento („Johann Behrendt, Archi-Presb. Insterb.")[12] pratarmė „Mano mielas Skaitytojau", parašyta taip pat 1735 m. spalio 18 dieną. Toks ilgas įvadas, o knygos gale – tik du nenumeruoti lapai su jau įprasta liturginių skaitinių schema.

Vidinės priekinio viršelio pusės kairiame viršutiniame kampe nežinoma ranka įrašyta: *dieses ist die Litthauische Bibel / G. IV*. Gali būti, kad šį įrašą paliko egzempliorių dovanojęs ar atsiuntęs asmuo.

Tai iš tiesų yra pati *pirmoji lietuviška Biblija Prūsijoje*, kaip Kvantas tvirtina savo pratarmėje, ta prasme, kad joje sudėti visi Senojo ir Naujojo Testamentų tekstai, negretinant jų su jokiu vokišku variantu.

B lit. 1749 01 (Darlow-Moule 6369, plg. išnašą)

Formatas *in octavo*, spaudinys dviejų skilčių (48 eilučių), lapų blokas išmargintas mėlynais taškeliais. 364 p.+ 4 s. p. + 93 p. Antraštinis puslapis vienos juodos spalvos, spaustuvininkas nenurodytas:

„Naujas / Testamentas, / musû / Pono ir Ißgannytojo / Jezaus Kristaus, / Lietuwißkay / ir / kiekwieno Perskyrimo trumpu / Praneßimmu / ir / reikalingu Paźenklinnimu tû paczû Źodzû, / kittose Perskyrimose randamujû. / Karalauczuje, 1749. / Pardůdamas pas Pilippa Kristupa Kanteri."

Apačioje per vidurį įrašas, nurodantis savininką: *J. Lorck. / Pastor Hafniensis.*

Leidinyje nėra nei dedikacijos, nei pratarmės. Kitoje antraštinio lapo pusėje: „Suraßimas wissû Knygû Naujo Testamento", keturiuose nenumeruotuose priedo puslapiuose yra liturginių skaitinių kalendorius, o toliau visai netikėtai, mat antraštiniame lape apie tai neužsimenama, iš naujo

[12] Jonas Bėrentas (1667–1737), teologas, kunigavo Mielkiemyje (Mehlkehmen) ir Enciūnuose (Endzuhnen), 1711 m. paskirtas vyresniuoju Įsruties (Insterburg) kunigu. Kadangi jis gerai mokėjo lietuvių kalbą, tapo vienu svarbiausių Kvanto organizuotos lietuviškos Biblijos ir lietuviško giesmyno vertėjų ir jo redaktoriumi.

sunumeruotuose puslapiuose – „Dovydo psalmės“.

Šiam Naujajam Testamentui, matyt, buvo panaudotos 1735 m. leidinio spausdinimo plokštės, laužinys tas pats, esama tik nedaugelio menkų rašybos pataisymų, psalmių vertimas senas, J. Rėzos [15, 150]. Vidinėje priekinio viršelio pusėje įklijuotas herbo formos ekslibrisas be vardo. Jame pavaizduotas sparnais mojantis paukštis, tupintis ant šakos. Viršum jo iš herbo šalmo papuošalo iškišta šarvuota ranka, užsimojusi kalaviju. Apačioje dešinėje rašalu įrašyta savininko pavardė „Hassel“ su vardų inicialais ir metai: 1750. Toliau šios vidinės įrišo pusės viršuje – šešios rankraštinės lotyniško ir vokiško šrifto eilutės, užrašytos juodu rašalu. Kai kur tekstas sunkiai įskaitomas, nusitrynęs arba sugadintas kadaise buvusių įklijų. Pateikiame negalutinį transkripcijos variantą: *Von den übersetzungen des N. T. in die Litthauische Sprache, siehe: Hagemanns Nachricht von übersetzungen der Heilg. Schrift in andere Sprachen edit. 2. pa. 131 sq / Von den übersetzungen der ganzen Bibel* (?) *in die Litthauische Sprache, l. c. pa. 387.*[13]

B lit. 1755 01 (Darlow-Moule 6369, plg. išnašą)

Formatas *in octavo*, spaudinys dviejų skilčių (48 eilučių), lapų blokas išmargintas tamsiai mėlynu marmuriniu piešiniu. 1416 p. + 364 p. + 17 s. p. Antraštinis puslapis atspaustas dviem spalvomis – juoda ir raudona:

> „Biblia, / Tai esti: / Wissas / Szwentas / Raßtas, / Seno ir Naujo / Testamento / pagal Wokißką Perstattimą / D. Mertino Luteraus, / Su / kiekwieno Perskyrimo / trumpu Praneßimmu, / ir / reikalingu Pazenklinnimu tû paczû Źodzû, / kurrie kittose Perskyrimose randomi, / Nû kellû / Mokytojû Lietuwoj' / Lietuwißkay perstattytas, / Ir antrą Kartą ißspaustas. / Karalauczuje, 1755. / Randamas pas Pilippą Kristupą Kanteri.“

Puslapio apačioje – nuoroda apie savininką: *J. Lorck. Pastor Hafniensis.*

Naujasis Testamentas turi atskirą antraštinį lapą: „Naujas / Testamentas, / musû / Pono ir Ißgannytojo / Jezaus Kristaus, / Lietuwißkay / su / kiekwieno Perskyrimo trumpu / Praneßimmu, / ir / reikalingu Paźenklinnimu tû paczû Źodzû, / kittose Perskyrimose randamujû. / Karalauczuje, / pardůdamas pas Pilippą, ir ißspaustas pas Danielą Kristupą Kanteri. / Mette 1735.“

Leidinys pradedamas dedikacija Frydrichui II ir išsamia 14-os nenumeruotų puslapių Kvanto pratarme. Po jos įdėta trijų puslapių lietuviška pratarmė, pasirašyta *A.F.S. P.P.* Šis kriptonimas išskleistinas taip: „Adam Friedrich Schimmelpfennig, Pfarrer in Popelken“ (1699–1763). Šimelpfenigis paminėtas ir vokiškoje pratarmėje kaip bendradarbiavęs tobulinant vertimą.

Šis egzempliorius yra iš antrojo 1735 m. Kvanto organizuoto viso Šventojo Rašto

[13] Bibliografinė nuoroda, tikriausiai užrašyta J. Lorcko, nurodo šį leidinį: Hagemann, Johann Georg, *Nachricht von denen fürnehmsten Uebersetzungen der Heil. Schrift in andere Sprachen: nebst deren ersten und fürnehmsten Ausgaben / aufgesetzet u. mit e. dreyfachen Reg. vers. Von…,* 2., verb. u. verm. Aufl. Braunschweig, 1750. XIV, 400 S. – Johannas Georgas Hagemannas (1684–1766) buvo Braunšveigo-Liūneburgo kunigaikštystės bažnyčios tarėjas ir Blankenburgo superintendentas.

vertimo leidimo. Šis spaudinys atitinka 1735 m. leidimą (nepakeistas laužinys, tiek pat puslapių), tik praplėstos ir pakeistos pratarmės.

Priešantraštinio lapo viršuje juodu rašalu kol kas nežinoma ranka – spėjama, kad Lorcko – yra bibliografinis įrašas: *De biblia Lithuania Lond. 660. vide Freytagii analecta litteraria de libris rarioribus p. 118. Hällesche Anzeigen 1749 N. IIX. p. 117.* Pirmoji šio įrašo dalis nuorodo į leidinį: Freytag, Friedrich Gotthilf, *Analecta litteraria de libris rarioribus edita a […]*, Lipsiae, d. i. Leipzig, 1750, ir jame esančią nuorodą apie lietuviškos S. B. Chylinskio Biblijos spausdinimą Londone 1660 m.; antroji – į savaitraštį *Wöchentliche Hallische Anzeigen*[14].

Visose Adlerio kataloge surašytose lietuviškose Biblijose yra įrašai su nuoroda į savininką J. Lorcką. WLB saugomas dar vienas XVIII a. lietuviškos Biblijos leidinys be jokios nuorodos apie ankstesnį savininką. Tai antrasis dvikalbio 1727 m. išleisto Naujojo Testamento egzempliorius be nuorodos į psalmyną antraštiniame lape (B lit. 1727 02). Tačiau būtent šiame egzemlioriuje įrištos „Dovydo psalmės“, išspausdintos 1728 metais. Kadangi ši Biblija neminima nei Adlerio sąraše, nei 1779 m. J. Lorcko statistikoje [17, I, 53], iki šiol dar neišsiaiškinta jos priešistorė. Hercogas Karlas Eugenas pirko ir kitus Biblijų rinkinius [24, 80], tad į biblioteką ji galėjo patekti dar XVIII a., bet, žinoma, ir vėliau.

APIE ANKSTESNIUS LIETUVIŠKŲ BIBLIJŲ SAVININKUS

Apie J. Lorcko įsigytų lietuviškų Biblijų ankstesnį savininką patikimų duomenų esama tik vienu atveju. Šešios lietuviškos Biblijos, kurias J. Lorckas mini savo 1779 m. išleistoje *Biblijos istorijoje* – viena *in quarto,* penkios *in octavo* formatu [17, I, 53] – tai tos, kurios saugomos WLB Štutgarte. Kaip jau minėta, J. Lorckas turėjo jas dar iki 1773 m., mat jos neįtrauktos į jo ieškomų leidimų katalogą. Be to, nė viename iš abiejuose *Biblijos istorijos* tomuose išspausdintų nuo 1773 m. įsigytų egzempliorių sąrašų nėra lietuviškų pavadinimų [17, I, 479; II, 590–596]. Tokiomis aplinkybėmis iš svarbaus šaltinio, teikiančio žinių apie J. Lorcko kolekcijos įsigijimo kelius, apie lietuviškus egzempliorius nieko nesužinome: Karališkojoje Kopenhagos bibliotekoje saugomas parankinis J. Lorcko 1773 m. katalogo egzempliorius [DA1–405; 01.622][15] su jo įrašais apie per tą laiką iki kolekcijos pardavimo gautas knygas ir maloniai padovanojusių arba atsiuntusių jam Biblijas asmenų sąrašais [8, 36–48].

Atrodo, kad lietuviškų egzempliorių J. Lorckas nelaikė reprezentatyviausiais arba

[14] Savaitraštis „Wöchentliche Hallische Anzeigen“ buvo leidžiamas Halėje 1731–1810 m., glaudžiai bendradarbiaujant su tenykščio universiteto mokslininkais. J. Lorckui tas žurnalas turėjo būti gerai žinomas iš studijų Halėje laikų.

[15] Prieinamas kaip mikrofilmas. Papildomų tuščių lapų pilnas parankinis egzempliorius įdomus ne tik aptariamu klausimu, nes J. Lorckas į jį nuolat įrašydavo trūkstamus kolekcijos leidinius, apie kuriuos sužinodavo. Lygiai taip pat nuodugnesnio tyrimo, kad ir statistiniu požiūriu, nusipelno ir Biblijas jam parūpinusiųjų sąrašai, kartais su gyvenamosiomis vietomis.

svarbiausiais iš savo turimų Biblijų. Tuo netenka stebėtis, mat, J. Lorcko požiūriu, šie jo amžiaus leidiniai dar neturėjo jokios ypatingos antikvarinės vertės. Ir jau tikrai ne šalia turimų 98 daugiakalbių ir 291 hebrajiškų Biblijų, tarp kurių nemaža *in folio* formato, inkunabulų ir XVI–XVII a. spaudinių[16]. Abiejuose *Biblijos istorijos* tomuose jis išsamiai aprašė 70 savo kolekcijos Biblijų [17, I ,72–211; II, 17–248]. Gaila, kad tarp jų nėra nė vienos lietuviškos, nes tuose išsamiuose tekstuose randame ir duomenų apie jų įsigijimą. Tad pirmųjų dviejų jo kolekcionavimo dešimtmečių tyrinėtojai iš esmės turi tenkintis gana bendro pobūdžio žiniomis apie didesnio knygų skaičiaus įsigijimą.

J. Lorckas buvo itin aktyvus kolekcininkas, jis tikriausiai ne tik sistemingai ištyrinėdavo jam pasiekiamus Europos aukcionų katalogus, bet į paieškas sugebėdavo įtraukti ir Danijos pasiuntinius užsienyje [22, 91]. Nūdienos terminologija kalbant, jį galėtume vadinti nepaprastai sėkmingai veikiančiu socialinio tinklo dalyviu. Apie savo strategiją – neturint omenyje didesnių aukcionuose perkamų knygų kiekių – jis rašo:

> Beveik viską man teko po truputį susirankioti po vieną egzempliorių arba nedidelėmis krūvelėmis iš Anglijos, Olandijos, Vokietijos, Prūsijos, Švedijos ir kitų kraštų. Labai daug ką gavau čionai. Už labai nedaugelį egzempliorių esu dėkingas brangių draugų rūpesčiui ir meilei, bet daugumą jų radau viešuose aukcionuose. [17, I, 21]

Iš didesnių pirkinių J. Lorckas paminėjo Siegmundo Jakobo Baumgarteno (1706–1757) kolekcijos aukcioną Halėje, kuriame 1765 m. jis nupirkęs apie 350 knygų[17]. Po metų iš savo kolegos Hauberio Kopenhagoje jis įsigijo *ne ką daugiau nei šimtą egzempliorių* [17, I, 9]. J. Lorcko rinkinį papildė dvi latviškos 1685 ir 1689 metų Biblijos iš *Baumgarteno aukciono* (tik Naujasis Testamentas) [17, I, 444][18]. Nagrinėdamas jas jis nustatė keletą klaidų Le Longo[19] bibliografijoje ir toje vietoje nurodė, iš kur gavo savąjį lietuvišką 1701 metų Naująjį Testamentą:

> Mat tai ne latviškas N. Test., o pirmasis retas lietuviškas N. Test., išleistas toje pačioje vietoje [Regiomonte – past. MK] minėtais metais ir nurodytu formatu su B. von Sandeno pratarme, kurį gavau iš Karaliaučiaus jau prieš keletą metų, bet tik su ranka rašytu antraštiniu lapu. [17, I, 445]

---

16 Seniausia J. Lorcko Biblija buvo lotyniška, išleista Venecijoje 1475 metais. Tarp brangiausių jo turimų – kelios Lutherio Biblijos su rankraštinėmis Lutherio, Bugenhageno, Melanchthono ir kitų reformatų dedikacijomis [22, 98].

17 Baumgartenas, vienas reikšmingiausių Vokietijos ankstyvosios Apšvietos evangelikų teologų, nuo 1734 m. buvo Halės universiteto teologijos profesorius, vėliau – dar ir Teologijos seminarijos direktorius. Jis buvo vienas iš J. Lorcko mokytojų, šiam studijuojant Halėje. Tad Baumgarteno Biblijų rinkinys jau tada J. Lorckui turėjo būti žinomas.

18 Abu Biblijos leidimai, išspausdinti Rygoje, Johanno Georgo Wilckeno spaustuvėje, yra ir Adlerio kataloge [3, pars 4, 145–146].

19 Turima omenyje Jacques'o Le Longo ir Christiano Friedricho Börnerio sudaryta bibliografija *Bibliotheca sacra seu syllabus omnium ferme Sacrae Scripturae editionum ac versionum secundum seriem linguarum quibus vulgatae sunt...*, 1709 m. išleista dviem tomais Antverpene ir Leipcige ir daug kartų perleista XVIII amžiuje.

Deja, J. Lorckas nemini, kas buvo ankstesnis savininkas ar siuntėjas Karaliaučiuje. Be latviškų, pirkinyje iš Baumgarteno kolekcijos galėjo būti ir lietuviškų Biblijų. Juk Halėje buvo nedidelė lituanistinė 1727–1740 m. universitete veikusio Lietuvių kalbos seminaro bibliotekėlė. Baumgarteno aukciono kataloge randame 1727 metų Naująjį Testamentą ir 1755 metų Biblijos leidimą, kurį mokslininkas aprašė vienoje iš savo publikacijų [14, Nr. 9, 26–27]. Tad tikėtina, nors tam iki šiol ir nėra įrodymų, kad atitinkami J. Lorcko egzemplioriai pateko į jo kolekciją iš Baumgarteno sukauptų Biblijų. Tačiau į kai kuriuos klausimus apie J. Lorcko turėtų lietuviškų Biblijų priešistorę kol kas lieka neatsakyta.

Vien 1749 m. Naujojo Testamento savininką galima vienareikšmiškai nustatyti iš rankraštinio įrašo „Hassel" vidinėje viršelio pusėje (žr. pirmiau B lit. 1749 01). Jis gautas kartu su daugybe kitų knygų, kurias J. Lorckas kolekcionavimo pradžioje įsigijo aukcione 1757 metais: pilnas Volfenbiutelio generalinio superintendento ir vyriausiojo dvaro pamokslininko Johanno Bernhardo Hasselio (1690–1755) rinkinys. Tad ji padėjo pamatą J. Lorcko kolekcijai ir gana anksti pateikė lietuvišką Naująjį Testamentą. J. Lorckas sumokėjo už tą rinkinį didžiulę sumą – 400 talerių. Apie tą aukcioną J. Lorcką informavo jo draugas D. E. Hauberis. Kai 1766 m. Kopenhagoje buvo pakelbtas aukcionas jo bibliotekai, buvo siūloma įsigyti 600 Biblijų 30 kalbų [22, 90–91], iš kurių J. Lorckas bus galėjęs ir nupirkęs kiek daugiau kaip šimtą. Ir šiuo atveju belieka tik spėlioti, ar tarp jų būta lietuviškų leidimų.

APIE KITŲ J. LORCKO BIBLIOTEKOS LITUANIKOS KNYGŲ LIKIMĄ

Turint omenyje biblioteką, iš kurios po J. Lorcko mirties buvo siūloma pirkti daugiau negu 20 000 tomų, galima spėti, kad tarp jų buvo ir kitos lituanikos, pagelbėjusios jų savininkui studijuojant lietuviškas Biblijas. Pats J. Lorckas dar 1781 m., tikriausiai stokodamas vietos, pardavė varžytinėse visą „šiaurės šalių skyrių", 3404 egzempliorius [13, 199]. Tarp jų buvo ir keletas Biblijų, tikriausiai dubletų [21, 190]. 20 000 tomų ir beveik 5000 vario raižinių buvo parduota Kopenhagoje trijuose 1785, 1786 ir 1787 m. įvykusiuose aukcionuose. Šiandien sunku įsivaizduoti: Karališkoji biblioteka iš jų įsigijo tik 400–500 numerių paketą už 79 daniškus talerius [*rigsdaler*; 13, 199]. Nežinoma, kur iškeliavo didžioji tos bibliotekos dalis. Kai ką įsigijo istorikas, knygų kolekcininkas Peteris Frederikas Suhmas (1728–1798), kuris 1796 m. pardavė savo milžinišką asmeninę biblioteką su daugiau nei 90 000 knygų ir rankraščių Karališkajai bibliotekai [13, 224–225; 5, III, 500]. Tarp jų buvo ir minėtas J. Lorcko parankinis dezideratų katalogo egzemplorius su nuoroda apie savininką Suhmą.

Jau prieš dvidešimtį metų D. Kaunas aptiko trečiojo J. Lorcko bibliotekos 1787 metų aukciono kataloge, kuriame yra skyrius „Philologica", keletą lituanikos tomų: F. W. Haacko 1730 m. Halėje išleistą *Vocabularium Litthuanico-Germanicum*

et Germanico-Litthuanicum (167, 1049, 05519)[20], Paulio Friedricho Ruhigo 1747 m. Karaliaučiuje išleistą *Anfangsgründe einer Littauischen Grammatick* (167, 1041, 05494) ir paketą iš šios gramatikos, Philippo Ruhigo *Betrachtung der Littauischen Sprache* ir *Littauisch-Deutsches und Deutsch-Littauisches Lexicon* (167, 1049, 05520), abu išleisti taip pat Karaliaučiuje 1745 ar 1747 metais [14, nr. 9, 27; 4, III, 61]. Gaila, kad J. Lorckas tik retai į savo knygas – kitaip nei į turimas Biblijas – įrašydavo nuorodą apie savo nuosavybę [13, 199], tad bus sunku susekti, kur jos pateko. Trys minėto paketo pavadinimai su nurodytomis signatūromis yra Karališkosios bibliotekos kataloge Kopenhagoje. Kol kas dar tvirtai nenustatyta, ar tai tie patys egzemplioriai iš 1787 metų aukciono, gauti tiesiogiai arba per P. F. Suhmo biblioteką. Šiuo metu Karališkoji biblioteka nepateikia galbūt turimos lituanikos iš J. Lorcko palikimo apžvalgos[21]. Bet dedamos pastangos apdoroti milžinišką P. F. Suhmo palikimą ir, jei įmanoma, išsiaiškinti jo knygų priešistorę.

[20] Leidiniai, kuriuos galima rasti „Det Kongelige Bibliotek" Kopenhagoje, čia nurodyti su signatūromis.

[21] 2010 m. birželio 5 ir 6 d. raštu gauta Karališkosios bibliotekos Kopenhagoje informacija (vyriausiasis archyvaras Ivan Boserup).

NUORODOS

1. *Allgemeine deutsche Bibliothek*. 46. Bd., 2. Stück, Berlin und Stettin, 1781.

2. ARUP, Erik. *Danmarks Historie*. Bd. III. Udgivet af Aksel E. Christensen. København 1955. 287 p.

3. *Bibliotheca Biblica serenissimi Würtenbergensium ducis olim Lorckiana*. Edita et serenissimo duci inscripta a Jacobo Georgio Christiano Adler […]. 5 Tle., Altonae, 1787.

4. EKKARD, Fr. *Bibliothecae Josiae Lorck, V. D. ad ædem Fridericianam Germanorum ministri*. 3 Bde. Havniae 1785–1787 (1. Theologica, 1785; 2. Historica & Geographica, 1786; 3. Philologica, 1787).

5. *Dansk biografisk Haandleksikon*. Red. af Svend Dahl og P. Engelstoft. 3 Bde., Kjøbenhavn og Kristiania, 1920–1926.

6. *Dansk biografisk Leksikon.* Udgivet af Carl Frederik Bricka. 19 Bde., Kjøbenhavn, 1887–1905. Dass., 3. Aufl., København 1979 sqq.

7. *Geschichte in Gestalten*. Hrsg. von Hans Herzfeld. 4 Bde., Frankfurt a. M., 1963.

8. GRØNBÆK, Jakob H. Bibliotheca Biblica Lorckiana. Om Josias Lorcks bibelsamling og dens skæbne. *Fund og Forskning,* 27, 1984, p. 29–58.

9. GRØNBÆK, Jakob H. En formidabel bibelsamler på Christianshavn i 1700-tallet. *Det Danske Bibelselskabs årbog*, 1985, p. 5–12.

10. *Handbuch der historischen Buchbestände in Deutschland*. 27 Bde., Hildesheim 1992–2000.

11. *Historical Catalogue of the Printed Editions of Holy Scripture in the Library of the British and Foreign Bible Society.* Compiled by T. H. Darlow and H. F. Moule. 2 Vol., London 1903.

12. HERZOG CARL EUGEN VON WÜRTTEMBERG. *Tagbücher seiner Rayßen*. Hrsg. von Robert Uhland. Tübingen, 1968. 403 p.

13. ILSØE, Harald. *Biblioteker til salg*: Om Danske Bogauktioner og Kataloger 1661–1811. København 2007. 261 p.

14. KAUNAS, Domas. Senoji lietuviškoji knyga Europoje. *Tarp knygų* (Vilnius), 1991, nr. 8, p. 21–24; nr. 9, p. 26–29.

15. KAUNAS, Domas. *Mažosios Lietuvos knyga*: Lietuviškos knygos raida 1547–1940. Vilnius, 1996. 764 p. ISBN 9986-813-28-X.

16. LORCK, Josias. *Catalogus bibliorum eorum scilicet, quae desiderabat.* Titelvariante: *Index editionum bibliorum, quas adhuc desiderat editor.* Ohne Titelblatt, s. l., 1773. S. p. [100 p.]

17. LORCK, Josias. *Die Bibelgeschichte in einigen Beyträgen erläutert*. 2 Tle., Kopenhagen und Leipzig, 1779–1783. 482 ir 596 p.

18. LORCK SCHIERNING, Andreas. *Die Chronik der Familie Lorck*: Schicksale und Genealogie einer Flensburger Kaufmannsfamilie aus vier Jahrhunderten. Neumünster, 1949. 205 p.

19. MÄLZER, Gottfried. Die Bibelsammlung der Württembergischen Landesbibliothek. *Archiv für Geschichte des Buchwesens*, 11, 1970, sk. 381–428.

20. NIELSEN, O. C. *Christians Kirke*: Historisk topographisk Beskreven. København, 1920. 15 p.

21. ROSENKILDE, Volmer. *Europæiske Bibeltryk.* Esbjerg, 1952.

22. ROSENKILDE, Volmer. Store danske Bibelsamlere. *Bogvennen*: Aarbog for Bogkunst og Boghistorie, 8, 1953, p. 83–102.

23. Württembergische Landesbibliothek. *Die Bibelsammlung der Württembergischen Landesbibliothek Stuttgart.* Erste Abteilung, 3. Bd.: Griechische Bibeldrucke. Beschrieben von Stefan Strohm unter Mitarbeit von Peter Amelung u. a. Stuttgart-Bad Cannstadt, 1984. 455 p. ISBN 3-7728-0845-X

24. ZWINK, Eberhard. 14000 Bände in dreihundert Sprachen: Die Bibelsammlung der Württembergischen Landesbibliothek Stuttgart. *Bibel und Kirche*, 48, 1993, p. 79–84.

25. ZWINK, Eberhard. *Von Bibeln und vom Bibeln Sammeln*: Ein Vortrag im Jahr der Bibel 2003 in Leipzig und Stuttgart. Württ. Landesbibliothek Stuttgart 2003. 15 p. [žiūrėta 2010 m. rugsėjo 12 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.wlb-stuttgart.de/fileadmin/user_upload/sammlungen/bibeln/bibelnsammeln.pdf>.

Iš vokiečių kalbos vertė
Vilija Gerulaitienė

LITHUANIAN BOOKS IN THE COLLECTION OF THE DANISH PASTOR JOSIAS LORCK (1723–1785)

MANFRED KLEIN

Abstract

In the Kingdom of Denmark, as was the case in the rest of Europe, the 18th century was a period of bibliophilia and large private libraries. Josias Lorck (1723–1785), a protestant pastor in the German-speaking Frederick's Church parish in Copenhagen who distinguished himself through his specialisation in Bibles in all the languages of the world, was one of the most outstanding collectors of his time. His collection, which at its peak counted over 5,000 different editions and at least as many etchings with biblical themes, was one of the Danish capital's famous attractions even during his time. A catalogue of his collection, which was compiled posthumously in 1787, revealed that the collection also included some Lithuanian texts. According to the catalogue, there were six editions of the New Testament, the Psalms of David and the entire Holy Scripture which had been produced in Konigsberg between 1701 and 1755, partially as bilingual texts in German and Lithuanian.

This article describes the formation of the collection and follows the complete Bible collection along its journey from Copenhagen to the possession of the State Library of Baden Wurttemberg in Stuttgart, Germany. Furthermore, the article provides a short description of the Lithuanian editions according to format/binding method, title, content and current condition, including any ownership marks. It seems that Lorck personally marked his Bibles as his property. The question of the six Bibles' origins is particularly interesting. The factors which are initially relevant are those regarding the identities of any intermediate owners and how the Bibles ultimately fell into the collector's hands. Without the relevant ownership marks in the books, it is of course difficult to answer this question, especially given that Lorck's writings contain very little information regarding the earlier Lithuanian Bibles that he acquired. This means that it is currently possible to establish reliably the previous owner of only one item. Probable previous owners of some other items have been identified by reference to an auction catalogue.

Lorck acquired some 18th century Lithuanian texts on linguistics, perhaps in view of his Lithuanian Bibles, and possibly even along with them when they were purchased at auctions. After his death, these were sold at a series of three auctions along with the rest of his 20,000 book-strong library. Although Lorck's Bibles bore an ownership mark, this was unfortunately not the case for all of his books. As a result, the location of these Lithuanian texts is currently unclear. The Royal Library of Copenhagen, which may directly or indirectly have acquired them, does not presently have a comprehensive overview of all the books from Lorck's estate in their possession.

Įteikta 2010 m. spalio mėn.